

Ольга Яблонська

Шевченкознавчі розвідки Є. Шабліовського: доба та автор

Мета статті – простежити ідеологічні акценти шевченкознавчих досліджень Є. Шабліовського як вираження вульгарного соціологізму в контексті закономірностей радянської доби. В основі **методології дослідження** – культурно-історичний підхід, що забезпечує бачення ролі історичного контексту, соціального середовища та політичних чинників, формує об'єктивне висвітлення специфіки та закономірностей історії шевченкознавства. Елементи біографічного та психоаналітичного методів доповнюють портрет науковця.

Результати дослідження. У публікації відтворено проблематику та основні концепти літературознавчих досліджень Є. Шабліовського «Шевченко і російська революційна демократія» (Київ, 1958), «Народ і слово Шевченка» (Київ, 1961), «Патріотичні ідеї в творчості Т. Г. Шевченка» (Київ, 1961), «Шляхами єднання (українська література в її історичному розвитку)» (Київ, 1965), «Естетика художнього слова (Поетичний світ Тараса Шевченка)» (Київ, 1976). На основі шевченкознавчих робіт Є. Шабліовського простежено зародження та формування вульгарного соціологізму, інтенції якого збережено й у пізніших розвідках. Серед активно пропагованих тез – зв'язок Т. Шевченка з російськими революційними демократами, зокрема з М. Чернишевським, та революційно-перетворюючий характер гуманізму Т. Шевченка.

Окрім літературознавчих досліджень, у царині шевченкознавства діяльність Є. Шабліовського охоплює різні сфери – від участі в науково-дослідній експедиції до редакційно-видавничої діяльності (коментарі та примітки; підготовка факсимільних видання рукописної спадщини Т. Шевченка).

Зауважено специфіку біографії радянського науковця, жертви сталінських репресій, як закономірного явища сталінської доби.

У **висновках** наголошується, що шевченкознавчі розвідки Є. Шабліовського презентують основні тенденції радянського літературознавства.

Ключові слова: історія українського шевченкознавства, радянське літературознавство, вульгарний соціологізм, Є. Шабліовський, науково-дослідна експедиція, факсимільне видання.

Вступ

Є. Шабліовський (1906–1983) – творець і водночас продукт радянської доби.

Майбутній літературознавець народився в Камені-Каширському в родині вчителя міністерського двокласного училища Степана Шаблі-

овського. Батько Євгена був високоосвіченим, авторитетним, мав прогресивні погляди на життя й тогочасну дійсність, перебував у знайомстві із родиною Тесленків-Приходьків, які на початку ХХ ст. проживали в селі Запруддя (тоді – Ковельського повіту <...>). Він листувався з Лесею Українкою, Степаном Васильченком, іншими відомими літераторами та громадськими діячами. Євген Шабліовський у листі до вчителя Василя Кмецинського писав: “У мене було цікаве листування мого батька з Лесею Українкою, Степаном Васильченком, іншими; були й фото батька із М. Калініним, але все це загинуло під час мого арешту”.

Мати Лісланія Флоріанівна знала багато народних поліських пісень, “була весела, жвава, трудолюбива... прививала дітям любов до природи, добра, поваги до простого народу”» (Пась, 2015: 113–114).

Ґрунт філологічний, сформований родинним середовищем, знайде продовження в освіті: 1930 р. Є. Шабліовський екстерном закінчує історико-філологічний факультет Київського інституту народної освіти (сьогодні – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Ще з 1928 р. починає публікувати в періодичних виданнях м. Коростеня перші літературознавчі спроби – статті про В. Стефаніка, Лесею Українку та ін.

Постать літературознавця Є. Шабліовського – знакова для радянського літературознавства. З одного боку, методологія його досліджень відповідала засадам марксистсько-ленінській ідеології, формуючи вульгарний соціологізм у шевченкознавстві, а з іншого – біографія дослідника є життєписом жертви сталінських репресій, що й обумовлює увагу і вітчизняних (Павличко, 1991; Соколюк, 2011, 2015; Яблонська, 2006), і діаспорних науковців (Бойко, 1990; Одарченко, 1991).

Мета публікації – простежити ідеологічні акценти шевченкознавчих досліджень Є. Шабліовського як вираження вульгарного соціологізму в контексті закономірностей радянської доби.

Методи й методики

Методологія культурно-історичного підходу охоплює бачення ролі історичного контексту, соціального середовища та політичних чинників, що уможлиблює об’єктивне висвітлення специфіки та закономірностей і літературного процесу, і історії літературознавства.

Елементи біографічного та психоаналітичного методів доповнюють портрет науковця.

Виклад основного матеріалу

У 1925–1926 рр. у Києві вийшли друком два збірники «Шевченко та його доба» за редакцією С. Єфремова, М. Новицького та П. Филиповича, які стали значною мірою визначальними для культурно-історичного бачення літературного процесу.

Шевченкознавство 1930-их років радянська літературна наука трактувала як період перелому. С. Павличко звернула увагу на тлумачення в колективній праці «Шевченкознавство. Підсумки й проблеми» (Київ, 1975): «Потрібен був поворот від академічного, почасти об'єктивістського дослідження спадщини поета до справді партійного, марксистсько-ленінського шевченкознавства. Поворот цей був здійснений у “Тезах до 120-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка” Відділу культури і пропаганди ленінізму ЦК КП(б)У 1934 року, в статтях В. Затонського, А. Хвилі, Є. Шабліовського, Ю. Йосипчука та ін. Великий поет, за аналогією з ученням В. І. Леніна про Белінського, Чернишевського, Добролюбова, Некрасова, був визначений як селянський революційний демократ» (Павличко, 1991: 336).

У баченні П. Одарченка історію українського шевченкознавства 1930-х років треба розглядати в двох етапах: «розгром наукового шевченкознавства в 1930–1933 роках» (Одарченко, 1991: 355–359) і «під контролем партії (1934–1938)» (Одарченко, 1991: 359–363). Основна риса другого етапу – «встановлення стандартної партійної концепції Шевченка з зарахуванням його до числа “буржуазних демократів”» (Одарченко, 1991: 363) – особливо виразно постає в дослідженнях Є. Шабліовського. Як простежує С. Павличко, «Спочатку Андрій Річицький назвав Шевченка “співцем передпролетаріату”, пізніше з'явилися визначення мужицького і селянського поета, “речника селянської газети України” (Б. Навроцький), нарешті співця наймитсько-кріпацької голоди (Євген Шабліовський). Є. Шабліовському належить і канонізоване визначення поета як революціонера (стаття “Пролетарська революція і Шевченко”, 1932), далі розгорнуте у цілому потоці монографій.

Попередню ідею продовжувала інша – “Шевченко – соратник і послідовник Чернишевського”. Саме ця тема опинилася в епіцентрі досліджень тридцятих років, особливо в книжці Є. Шабліовського “Шевченко і російська соціал-демократія” (1935). По суті, всі вони доводили аналогічність, абож навіть генетичну залежність світогляду поета від комплексу ідей російської соціал-демократії. Останні так

само максимально спрощувалися й спотворювалися» (Павличко, 1991: 336). Так утверджувався в українському шевченкознавстві вульгарний соціологізм.

Отже, «В ділянці публіцистичного партійного шевченкознавства появляється новий “авторитет” – Євген Шабліовський. У своїй першій книжці “Шевченко та його історичне значення” (1933), написаній і виданій ще перед самогубством М. Скрипника, автор дуже вихваляє Скрипника, часто цитує його статті і промови про Шевченка. Книга Шабліовського не має ніякого наукового значення, – пише П. Одарченко. – Деякі місця в ній відзначаються своїм патетичним стилем. На початку і в кінці книжки автор вихваляє Леніна і Сталіна і наводить з їх творів численні цитати. Крім того, Шабліовський лає “буржуазних націоналістів”. В середині праці він гостро виступає проти царської Росії. Деякі тиради подано в таких образах, що сучасний читач сприймає їх як замасковану критику сталінського деспотизму: “Ось він російський монархізм... спрямовує нагаї, тюрми, брехню, обман, підкуп, підлещування на боротьбу з народом; ... ось закопують, засипають, вигладжують землю на могилі української національності, притопчуючи ногами дерен і приказуючи: “ніякої української мови не було, немає й бути не може!” В рік жахливого голоду Шабліовський писав такі слова про Україну, яку він бачив на власні очі в 1933 році: “Шевченкова Україна – убога вдовиця, забита в кайдани, звалена на землю, дрижача, з пірваним волоссям, без одежі, похилена в горі... Оці вдови голодні, оці сироти безпритульні, у кайданах закуті невільники, опухлі з голоду діти – це герої великого Кобзаря..., наче живі свідки гнобительського ладу”.

У другому виданні цієї книжки Шабліовський значно скоротив ці місця, зокрема викинув слова “опухлі з голоду діти”» (Одарченко, 1991: 359).

У 1935 р. вийшла друком праця Є. Шабліовського «Шевченко і російська революційна демократія»: «На початку і в кінці книжки – гострі напади на “буржуазних націоналістів”, на українських комуністів Скрипника, Річицького та інших. Потім численні цитати з творів Леніна. А середина книжки скерована проти царської Росії: “Не затаїти українським націоналістам того, що саме російські революційні демократи стали на захист незалежності України, виступили поборниками суверенності українського народу. Мужній Герцен в Колоколі 1859 р., викриваючи грабіжницьку суть великодержавних теорій “єдиної самодержавної Росії” писав: “Украину следует признать

свободной и независимой страной”. Виступаючи проти поглядів “націоналістичного переродженця” М. Скрипника, Шабліовський цитує висловлювання партійного авторитета М. Попова: “Шевченко не був марксистом. Він був буржуазний демократ... В творчості Шевченка при всій його демократичності були певні елементи націоналізму”» (Одарченко, 1991: 360).

У 1934 р. за редакцією А. Хвилі та Є. Шабліовського здійснено видання поетичних творів Т. Шевченка з примітками і коментарями до кожного твору. «Коментарі були написані в стилі Є. Шабліовського. В них гетьмана Б. Хмельницького названо “гнобителем українських трудящих мас”. “Шевченко обвинувачує Хмельницького за його запроданство царській Москві”. Переяславська угода 1654 р. в коментарях пояснюється як запроданство України московському цареві, довершене Хмельницьким і козацькою старшиною для забезпечення собі прав дальшого визиску селянства на Україні. Зазначено також, що загарбницька політика царя Олексія Михайловича призвела до захоплення України. В примітках також відзначено надмірну жорстокість царя Петра I, якого Шевченко назвав “катом України”. А. Хвиля у вступній статті зазначає, що Шевченко був “буржуазним демократом” і “мріяв про українського “Вашінгтона”, себто про буржуазну революцію і розгром царської Росії. Торкаючись ставлення Белінського до Шевченка, А. Хвиля правдиво показує погляди російського критика на Шевченка і на українську літературу, зазначаючи, що Белінський відбивав російські націоналістичні позиції в питаннях розвитку літератур пригнічених російським царизмом національностей і що своїм ставленням до Шевченка він “по суті підтримував миколаївську олігархію”.

Отже, – робить висновок П. Одарченко, – у виданні творів Шевченка за редакцією А. Хвилі і Є. Шабліовського історично-літературні коментарі відповідали історичній дійсності і не фальшували історії так, як у пізніших радянських виданнях 1939 і наступних років.

Видання творів Шевченка 1934 р. в скорому часі було заборонено і вилучено з усіх бібліотек, а редакторами його заарештовані. А. Хвиля був розстріляний, а Є. Шабліовський засланий і лише в кінці 1950-их років повернувся додому» (Одарченко, 1991: 360–361).

Ще в 1937 р. В. Дорошенко писав, що ці «статті і примітки не мають нічого спільного з наукою – це плиткі агітки, ціль яких

паплюжити українське минуле в ім'я помальованої начервоно “єдиної-неділимої”» (Дорошенко, 1937: 4).

«Патентований большевицький шевченкознавець» (Дорошенко, 1937: 4) Є. Шабліовський із 1935 р. відбуває покарання в Соловецькій тюрмі й Мончегорському концтаборі, додатковий строк (із 1940 р.) – на Соловках та в Ухтіжемтаборі, з 1948 р. – на поселенні в Кзил-Орді (Микитенко, 1991; Степанів, 1988).

Після реабілітації (1955) Є. Шабліовський захищає кандидатську дисертацію «Т. Г. Шевченко и русская революционная демократия» (1956). 1958 року виходить друком друге видання «Шевченко і російська революційна демократія», 1962 року в Москві – «Т. Г. Шевченко и русские революционные демократы. 1858–1861», за яку автор був удостоєний Ленінської премії 1964 року.

У цьому дослідженні Є. Шабліовський твердить, що «...Шевченко, як і Чернишевський, не був пасивним спостерігачем і відображувачем визвольного-революційних подій свого часу. Він брав безпосередню і діяльну участь у цих подіях; причому Шевченкові належить провідне місце в національно-визвольному русі того часу. Правда, Шевченко був перш за все поетом, людиною з специфічним, художнім сприйняттям світу. Але від цього його роль в революційній боротьбі тільки посилюється і значення його виходить далеко за межі свого часу, своєї доби» (Шабліовський, 1958: 9–10). Є. Шабліовський переконаний, що відсутність документальних даних, які висвітлювали б цю сторону діяльності Т. Шевченка, обумовлює першорядне завдання радянських шевченкознавців: «наполегливо і невтомно шукати ці відсутні ланки, замітки і документальні дані, спогади, які б допомогли відтворити практичну революційну діяльність Шевченка в її найскладніших і найглибших зв'язках з революційними діячами Росії, насамперед з Чернишевським та його партією» (Шабліовський, 1958: 10).

На думку Є. Шабліовського, навіть на «концепції твору “Марія” позначився вплив Чернишевського (а через нього – і Феєрбаха)» (Шабліовський, 1958: 164). Та й ранній період творчості поета розглядається дослідником як формування тих нових ідейно-творчих засад, «з якими пізніше виступила революційна демократія, очолена Чернишевським і Добролюбовим. Перше і основне в цих засадах – вимога реалізму, правдивого відтворення живої дійсності» (Шабліовський, 1958: 283).

Отже, висновок однозначний: «Революціонер-демократ Шевчен-

ко в своїх кращих поезіях міцно стояв на тих ідейно-творчих позиціях, з яких Чернишевський і Добролюбов пізніше мужньо боролися проти дворянсько-поміщицького “салонного”, аристократичного мистецтва. Для них література, мистецтво – це арена боротьби за народну справу» (Шабліовський, 1958: 284–285).

Монографії Є. Шабліовського «Гуманізм Шевченка і наша сучасність» та «Народ и поэзия Шевченко» (авторизований переклад з української мови) не належить до наукових праць – це, як наголошував П. Одарченко, «звичайнісінька пропаганда й фальшування ідейного змісту творчості поета. Визначаючи, що Шевченко “упрекал Хмельницького за его союз с царем Алексеем Михайловичем”, Шабліовський далі без усяких підстав твердить, що Шевченко “отчетливо понимал огромное историческое значение воссоединения Украины с Россией» (Одарченко: 1991, 425).

У роботі «Гуманізм Шевченка і наша сучасність» Є. Шабліовський використав основні розділи своєї попередньої книжки «Народ і слово Шевченка», а також інші матеріали, на основі яких дійшов висновку, що Т. Шевченко є одним із найбільших гуманістів усіх часів і народів. «Характеризуючи художньо-естетичний ідеал Шевченка, – пише Є. Шабліовський, – слід спеціально спинитися на особливостях гуманізму українського поета, гуманізму, що становить життєдайну атмосферу, в якій тільки і можна зрозуміти пафос його творчості. Мало хто в світовій літературі з таким вогнем душі боровся за людину і в людині – за все людське, як це робив Шевченко. Український поет був, безперечно, одним з найбільших гуманістів світу» (Шабліовський, 1961a: 159).

У висновках дослідника сформовано шевченківську концепцію мистецтва та поняття «художній реалізм Т. Шевченка»: «Своїми естетичними поглядами Шевченко формував нову концепцію в мистецтві, в основі якої була ідея про суспільно-перетворюючу роль мистецтва. Оцінюючи силу діяння мистецтва на дійсність, Шевченко розвиває ту думку, що найважливішим завданням літератури, мистецтва є, власне, посилення людської енергії, душевної відваги. Виховання свідомої волі людей, покликаних революційними шляхами перетворити життя, – таке найголовніше завдання літератури як дійової сили в перетворенні дійсності» (Шабліовський, 1961a: 179); «Художній реалізм Шевченка – величезне культурне явище, історично підготовлене і зумовлене. Для такого поглибленого відтворення дійсності, яке давала творчість Шевченка, потрібен був досить

високий рівень розвитку не тільки літератури, а й всієї культури, суспільної свідомості, філософської та історичної думки. Реалізм Шевченка – це органічне поєднання могутності художнього генія з високою інтелектуальністю мислителя, озброєного передовими здобутками духовної культури епохи» (Шабліовський, 1961а: 298).

У такому контексті помітно вирізняється п'ятий розділ книги «Народ і слово Шевченка» – «Художні особливості поетичної мови Шевченка». «Українська поезія до Шевченка не завжди знаходила шляхи для проникнення віршової форми тим поетичним змістом, який вона виражала. У Шевченка ж поетична думка, вкладена у вірш, створюється не тільки значенням слів, а й самим ритмом, звукописом художнього слова, – наголошує Є. Шабліовський. – Для нього характерною є найглибша ідейно-художня вмотивованість віршової структури, де всі елементи вірша є елементами живої мови і кожен з них сприяє розкриттю поетичного змісту. Сміслова кульмінація спирається тут на кульмінацію ритмічну і завдяки цьому набуває особливої виразності. Народнописенні розміри трансформуються у Шевченка шляхом широкого використання enjambement'у, засобів звукової інструментовки, фігур поетичного синтаксису, утворюються нові види літературного вірша» (Шабліовський, 1961а: 390). За монографію «Народ і слово Шевченка» Є. Шабліовському присуджено науковий ступінь доктора філологічних наук.

Ювілейною датою обумовлена поява брошури Є. Шабліовського «Патріотичні ідеї в творчості Т. Г. Шевченка» (1961), призначеної для широкого кола читачів. Автор намагається виправдати козакофільські тенденції раннього Т. Шевченка («Для першого періоду творчості Шевченка була властивою деяка ідеалізація минулого України, цілком зрозуміла в умовах тодішнього стану науки про суспільство» (Шабліовський, 1961b: 12)), формуючи висновок про те, що «В міру ідейно-політичного зростання поета в системі його поглядів національне питання дедалі більше виступає важливішою складовою частиною загальної проблеми визволення народу, в якій соціальний, класовий фактор виразно стає на перше місце» (Шабліовський, 1961b: 13). Тому «Ідея батьківщини, ідея захисту вітчизни у концепції Шевченка була захистом соціальної і політичної свободи народу як проти гнобительської нації, так і проти “свого” панства» (Шабліовський, 1961b: 23).

Є. Шабліовський зауважує Шевченкову повагу до козацтва, яке символізує «героїзм і нездоланність народу» (Шабліовський, 1961b:

30). Водночас, на думку дослідника, «Там, де козаки виступали на стороні гнобителів, проти народу, – поет не знаходить такої кари, що могла б достойно покарати цей злочин (їх “земля не приймає!”). Поет розглядає козацтво у світлі проблеми визвольної боротьби уярмленого народу» (Шабліовський, 1961b: 31).

Єдність особистого й загальнонародного, домінанта оптимістичних настроїв у громадянській поезії та соціального начала в пейзажній ліриці – такі провідні риси поетичної творчості Т. Шевченка простежує дослідник.

Є. Шабліовський визначає революційні тенденції поезії Т. Шевченка як основні: «Боротьба Шевченка проти самодержавства – ставлення і охоронця експлуататорських класів – є однією з найважливіших засад всієї літературно-громадської діяльності поета. Його патріотичні ідеї наскрізь пройняті ненавистю до самодержавства, закликом до його повалення. Ярмо царизму, яке віками тяжило над країною, поет вважав національною ганьбою. Вільну, квітучу, демократичну відчизну він не уявляв собі без розгрому царизму, так само як і без знищення кріпосництва» (Шабліовський, 1961b: 72–73); «Велич Шевченка полягала в тому, що революційне почуття було для нього завжди провідним. Відданість народові підказувала поету правильний шлях, правильну поставу і розв’язання найважливіших проблем сучасності» (Шабліовський, 1961b: 76).

Хапрактеризуючи значення творчості Т. Шевченка в історії української літератури (монографія «Шляхами єднання (українська література в її історичному розвитку)» (1965)), Є. Шабліовський пафосно підкреслює: «Народність і національність – ці провідні ознаки справжньої літератури – найяскравіший і найповніший свій вияв знайшли в творчості Тараса Шевченка. Наче у фокусі, сконцентровані в ній кращі риси української літератури. Творчість Шевченка становила комплекс ідейно-естетичних проблем, визначення і розв’язання яких відкрило далші шляхи розвитку і розквіту української літератури» (Шабліовський, 1965: 126). Але вся проблема в тому, що розвій українського письменства, на думку дослідника, не є можливим без благодітельного впливу російської революційної демократії.

Поетичний світ Т. Шевченка осмислює Є. Шабліовський у книзі «Естетика художнього слова (Поетичний світ Тараса Шевченка)» (1976). Автор розвідки вказує на те, що поезії Т. Шевченка – це «відчуття реального життя» (Шабліовський, 1976: 13), що у його творах «яскраво звучить <...> думка про значення праці як основи

духовного зближення, споріднення людей» (Шабліовський, 1976: 20), намагаючись скерувати висновки про поета-реаліста, співця людини праці. «Віра в людину була найважливішим етичним принципом Шевченка» (Шабліовський, 1976: 33), – визначає Є. Шабліовський гуманізм поета як провідний лейтмотив його життя та творчості. У роботі підкреслюється: «Поет страждає за покривджених, нещасних людей...» (Шабліовський, 1976: 37). Дослідник вказує на виняткове вміння Т. Шевченка «зживатися з долею своїх героїв, виявляти їх найсокровенніше» (Шабліовський, 1976: 38), значною мірою повторюючи висновки психоаналітика початку ХХ ст. С. Балея про здатність поета вчуватися в болі інших людей. Правда, в інтерпретації Є. Шабліовського ця риса соціально приправлена: «З великою силою душевної схвильованості Шевченко говорить про катованих царатом поборників волі, приречених на найтяжчі страждання. Декабристи, ці “перші російські благовістителі свободи”, становили для Шевченка високий зразок такої душевно багатой особистості, яка по праву називається Людиною» (Шабліовський, 1976: 40).

Дослідник аналізує також мотив самотності, роль образу жінки в поетичній творчості Т. Шевченка.

Інтенція вульгарного соціологізму проступає й у висновках Є. Шабліовського 1970-х років: «В основі Шевченкового поетичного світогляду лежав перш за все соціальний фактор. Прості і ясні поняття – такі, як доброта, дружба, любов, довір'я, радість – Шевченко протиставляв моралі гнобительських класів, що утверджували “одвічність” егоїзму й жорстокості в людині. Діяння людей, зумовлені гуманістичними почуттями, Шевченко переносив на конкретно-історичний, соціальний ґрунт. Це відмежовувало концепцію революційного демократа від всіляких різновидів гуманізму релігійного (“євангельського”) та “національного”» (Шабліовський, 1976: 56). Отже, «Гуманізм Шевченка в своїй основі має революційно-перетворююче начало» (Шабліовський, 1976: 65); «Лірика Шевченка – це роздуми про народ, про його життя, про його майбутнє» (Шабліовський, 1976: 65). Відповідно «Естетичні погляди Шевченка базуються на світогляді матеріалістичному (хай обмеженому і непослідовному!); вони спрямовані проти панівних тоді релігійної ідеології та ідеалістичної філософії» (Шабліовський, 1976: 147).

У галузі шевченкознавства діяльність Є. Шабліовського охоплювала різні сфери. «Під проводом дослідника 1934 здійснено успішну наук.-дослідну експедицію по місцях перебування Шевченка на засланні

(Оренбург, Орськ, Уральськ та ін.) для пошуку в місцевих арх. документів і матеріалів, пов'язаних з особою поета та його оточенням» (Соколюк, 2015: 819).

Є. Шабліовський був членом редколегії та відповідальним редактором четвертого тому «Повного зібрання творів: у 6 томах» (Київ: Вид-во АН УРСР, 1963–1964). Важливим досягненням шевченкознавства були фототипічні видання рукописної спадщини Т. Шевченка. 1963 р. з передмовою Є. Шабліовського вийшло в світ факсимільне видання «Малої книжки» Т. Шевченка, написаних у перші роки заслання поета (1847–1850); перевидання було здійснено 1966 і 1984 рр. 1963 р. із передмовою Є. Шабліовського вийшла і «Більша книжка», перевидано в 1989 р. з передмовою Л. Новиченка. Це рукописна збірка поезій Т. Шевченка, куди увійшли поетичні твори, написані на засланні впродовж 1847–1857 рр. 1966 р. з післямовою Є. Шабліовського вийшло друком факсимільне видання рукописного збірника поезій Шевченка «Три літа», 1972 р. – фототипічне видання «Щоденника» Т. Шевченка та його автобіографії з післямовою Є. Шабліовського. Є. Шабліовський – член редакційної колегії та автор низки статей «Шевченківського словника» (Київ, 1976, 1978).

За монографію «Чернышевский и Украина» (Київ, 1978), в якій продовжено партійну лінію благодірного впливу російських революційних демократів на українську літературу, 1979 р. удостоєний Державної премії імені Т. Г. Шевченка.

Шевченкознавчі праці Є. Шабліовського перекладено російською, англійською, болгарською, чеською та польською мовами.

Шевченкознавчі дослідження Є. Шабліовського відтворюють основні тенденції радянського шевченкознавства. Ідеологічне потрактування в 1930-х роках, формування уваги до естетики художнього слова Т. Шевченка та проблем текстології в 1960-х роках із незмінною домінантою соціологічного в радянській інтерпретації – такі основні етапи цього шляху. Як наголошується в «Шевченківській енциклопедії», розвідки Є. Шабліовського «позначено суттєвими ідеологічними деформаціями, водночас вони дають змогу з'ясувати закономірності та специфіку шевченкознавчих досліджень в умовах панування тоталітарного режиму» (Соколюк, 2015: 820).

Наукова новизна

Презентовано персоналізовану історію підрадянського шевченкознавства, яка доводить, що навіть для творця цієї системи

передбачено долю жертви, бо є лише коліщатком і гвинтиком у механізмі, що нищить індивідуальне на національному рівні.

Виокремлений ідеологічний складник шевченкознавчих досліджень Є. Шабліовського – виразне свідчення вульгарного соціологізму, спрощеного тлумачення літературних явищ задля підтвердження марксистсько-ленінської домінанти.

Висновки

Дослідження Є. Шабліовського в царині шевченкознавства охоплюють різні сфери – від участі в науково-дослідній експедиції до редакційно-видавничої діяльності. Різноманітні наукові розвідки, ґрунтовані на ідеологічному потрактуванні літературних явищ, презентують закономірності підрадянського літературознавства у форматі вульгарного соціологізму. Коментарі та примітки до видань творів Т. Шевченка написані в такому ж дусі. Очевидно, в історії літературної науки залишиться поцінованим тільки внесок Є. Шабліовського в підготовку факсимільних видання рукописної спадщини Т. Шевченка.

Література

- Бойко, Ю. (1990). Є. С. Шабліовський і його роля в українській культурі. *Бойко Ю. Вибране*. Heidelberg, 4, 208–218.
- Дорошенко, В. (1937). *Примітки Володимира Антоновича до Шевченкового «Кобзаря»*. Прага: Видання Українського історично-філологічного товариства в Празі.
- Микитенко, О. (1991). Шабліовський Євген. *З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій*. Вип. 1. Київ: Радянський письменник, 461–463.
- Одарченко, П. (1991). Тарас Шевченко в радянській літературній критиці (1920–1960). *Світи Тараса Шевченка: збірник статей до 175-річчя з дня народження поета*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 348–409.
- Павличко, С. (1991). Моделі шевченкознавства в радянській і не радянській науці. *Світи Тараса Шевченка: збірник статей до 175-річчя з дня народження поета*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 335–342.
- Пась, Н. (2015). 110 років від дня народження Є. С. Шабліовського (1906–1983) – українського літературознавця. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2016 рік*. Луцьк: Терези, 113–118.
- Пільгук, І. (1976). Життєвий і творчий шлях Є. Шабліовського. *Євген Степанович Шабліовський. Показчик друкованих праць*. Київ: Наукова думка, 5–11.
- Соколюк, Ю. (2015). Шабліовський Євген Степанович. *Шевченківська енциклопедія: в 6 т.* Київ: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 6, 819–820.

- Соколюк, Ю. (2011). Шевченкознавчий доробок Євгена Шабліовського. *Збірник праць Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції, 20-2 квіт. 2011 р.* Черкаси: Чабаненко Ю. А., 167–174.
- Степанів, В. (1988). Так багато було надій... *Наука і культура*, 22. Київ: Знання, 342–346.
- Шабліовський, Є. (1976). *Естетика художнього слова (Поетичний світ Тараса Шевченка)*. Київ: Мистецтво, 1976.
- Шабліовський, Є. (1961a). *Народ і слово Шевченка*. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Шабліовський, Є. (1961b). *Патріотичні ідеї в творчості Т. Г. Шевченка*. Київ: Радянська Україна.
- Шабліовський, Є. (1958). *Шевченко і російська революційна демократія / вид. друге, випр. і доп.* Київ: Вид-во АН УРСР.
- Шабліовський, Є. (1965). *Шляхами єднання (українська література в її історичному розвитку)*. Київ: Дніпро.
- Яблонська, О. (2006). Шевченкознавчі дослідження Євгена Шабліовського. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський в історії Волині та України*. Луцьк, 154–157.

References

- Boiko, Yu. (1990). Ye. S. Shabliovskiy i yoho rolia v ukrainiskii kulturi [E. S. Shabliovskiy and his role in Ukrainian culture]. *Boiko Yu. Vybrane* (T. 1–4). Heidelberg, 4, 208–218.
- Doroshenko, V. (1937). Prymitky Volodymyra Antonovycha do Shevchenkovoho «Kobzaria» [Volodymyr Antonovych's Notes to Shevchenko's "Kobzar"]. Prague: Vydannia Ukrainskoho istorychno-filologichnoho tovarystva v Prazi (in Ukrainian).
- Mykytenko, O. (1991). Shabliovskiy Yevhen [Shabliovskiy Evhen]. *Z poroha smerti: Pysmennyky Ukrainy – zhertvy stalinskykh represii*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1, 461–463 (in Ukrainian).
- Odarchenko, P. (1991). Taras Shevchenko v radianskii literaturnii krytytsi (1920–1960) [Taras Shevchenko in Soviet literary criticism (1920–1960)]. *Svity Tarasa Shevchenka: zbirnyk stattei do 175-richchia z dnia narodzhennia poeta*. New York; Paris; Sydney; Toronto; Lviv, 348–409 (in Ukrainian).
- Pavlychko, S. (1991). Modeli shevchenkoznavstva v radianskii i neradianskii nausti [Models of Shevchenko studies in Soviet and non-Soviet science]. *Svity Tarasa Shevchenka: zbirnyk stattei do 175-richchia z dnia narodzhennia poeta*. New York; Paris; Sydney; Toronto; Lviv, 335–342 (in Ukrainian).
- Pas, N. (2015). 110 rokiv vid dnia narodzhennia Ye. S. Shabliovskoho (1906–1983) – ukrainskoho literaturoznavtsia [110 years since the birth of E. S. Shabliovskiy (1906–1983) – Ukrainian literary critic]. *Kalendar znamennykh i pamiatnykh dat Volyni na 2016 rik*. Lutsk: Terezy, 113–118 (in Ukrainian).
- Pilhuk, I. (1976). Zhyttievyyi i tvorchyi shliakh Ye. Shabliovskoho [The life and creative path of E. Shabliovskiy]. *Yevhen Stepanovych Shabliovskiy. Pokazhchyyk drukovanykh prats*. Kyiv: Naukova dumka, 5–11 (in Ukrainian).
- Sokoliuk, Yu. (2015). Shabliovskiy Yevhen Stepanovych [Shabliovskiy Evhen

- Stepanovych]. *Shevchenkivska entsyklopediia*: (T. 1–6). Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut im. T. H. Shevchenka, 6, 819–820 (in Ukrainian).
- Sokoliuk, Yu. (2011). Shevchenkoznavchi dorobok Yevhena Shabliovskoho [The Shevchenko work of Evhen Shabliovskiy]. *Zbirnyk prats Mizhnarodnoi (38-yi) naukovoї shevchenkivskoi konferentsii, 20-21 kvit. 2011 r.: do 197-yi richnytsi z dnia narodzh. T. H. Shevchenka ta 150-yi richnytsi yoho perepokhovannia v Ukraini*. Cherkasy: Chabanenko Yu. A., 167–174 (in Ukrainian).
- Stepaniv, V. (1988). Tak bahato bulo nadii... [There were so many hopes...]. *Nauka i kultura*, 22. Kyiv: Znannia, 342–346 (in Ukrainian).
- Shabliovskiy, Ye. (1976). Estetyka khudozhnogo slova (Poetychnyi svit Tarasa Shevchenka) [Aesthetics of the artistic word (Poetic world of Taras Shevchenko)]. Kyiv: Mystetstvo, 1976 (in Ukrainian).
- Shabliovskiy, Ye. (1961a). Narod i slovo Shevchenka [The people and the word of Shevchenko]. Kyiv: Vyd-vo AN URSR (in Ukrainian).
- Shabliovskiy, Ye. (1961b). Patriotychni idei v tvorchosti T. H. Shevchenka [Patriotic ideas in the works of T. H. Shevchenko]. Kyiv: Radianska Ukraina (in Ukrainian).
- Shabliovskiy, Ye. (1958). Shevchenko i rosiiska revoliutsiina demokratiia [Shevchenko and Russian revolutionary democracy]. Kyiv: Vyd-vo AN URSR (in Ukrainian).
- Shabliovskiy, Ye. (1965). Shliakhamy yednannia (ukrainska literatura v yii istorychnomu rozvytku) [By the ways of unity (Ukrainian literature in its historical development)]. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).
- Yablonska, O. (2006). Shevchenkoznavchi doslidzhennia Yevhena Shabliovskoho [Studies of Shevchenko by Yevhen Shabliovskiy]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Kamin-Kashyrskiy v istorii Volyni ta Ukrainy*. Lutsk, 154–157 (in Ukrainian).

Olha Yablonska. Shevchenko studies by E. Shabliovskiy: period and author. The purpose of the article is to trace the ideological accents of Ye. Shabliovskiy's Shevchenko studies as an expression of vulgar sociology in the context of the laws of the soviet era. **The basis of the research methodology** is a cultural-historical approach, which provides a vision of the role of the historical context, social environment and political factors, forms an objective coverage of the specifics and regularities of the history of Shevchenko studies. Elements of biographical and psychoanalytical methods complement the portrait of the scientist.

Research results. The publication reproduces the issues and main concepts of E. Shabliovskiy's literary studies "Shevchenko and Russian revolutionary democracy" (Kyiv, 1958), "The people and the word of Shevchenko" (Kyiv, 1961), "Patriotic ideas in the works of T. H. Shevchenko" (Kyiv, 1961), "By the ways of unity (Ukrainian literature in its historical development)" (Kyiv, 1965), "Aesthetics of the artistic word (Poetic world of Taras Shevchenko)" (Kyiv, 1976). On the basis of the Shevchenko works of E. Shabliovskiy, the origin and formation of vulgar sociology is traced, the intentions of which have been preserved in later investigations. Among the actively promoted theses are the connection of T. Shevchenko with the Russian revolutionary

democrats, in particular with M. Chernyshevskiy, and the revolutionary-transformative character of T. Shevchenko's humanism.

In addition to literary studies, E. Shabliovskiy's activities in the field of Shevchenko studies cover various areas - from participation in research expeditions to editorial and publishing activities (comments and notes; preparation of facsimile editions of T. Shevchenko's manuscript heritage). The specificity of the biography of a soviet scientist, a victim of stalinist repressions, as a natural phenomenon of the stalinist era, is noted.

In the conclusions, it is emphasized that the Shevchenko studies of E. Shabliovskiy present the main trends of soviet literary studies.

Key words: history of Ukrainian Shevchenko studies, soviet literary studies, vulgar sociology, E. Shabliovskiy, research expedition, facsimile edition.

Яблонська Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки,
<https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>; o_jabl@ukr.net